

OCENE IN POROČILA

Ruža Čuk, **Srbija i Venecija u XIII i XIV veku**; Beograd: Istorijski institut, Prosveta, 1986, 267 strani. (Posebna izdanja knjiga 23.)

O odnosih in zvezah med Srbijo in Benetkami v 13. in 14. stoletju obstajajo posamezne študije o ožjih vprašanjih ali pa je tematika zelo globalno prikazana v splošnih delih o srbski in črnogorski srednjeveški zgodovini. Največ podatkov najdemo v Jirečkovi Istoriji Srba (Beograd 1952, I. in II. del) ali v novejših kolektivnih delih v Istoriji Crne gore (2/1, 2/2, obdelala S. Čirković in J. Božić) ter v Istoriji srpskog naroda (I. in II. del, pisci S. Čirković, R. Mihaljčić, B. Ferjančić in drugi). Precejšen prispevek k osvetljevanju posameznih vprašanj o odnosih med Benetkami in Srbijo v srednjem veku je v več razpravah obdelal Bariša Krekić (zelo zanimiva je njegova študija »Mleci i unutrašnjost Balkana u četrnaestom veku«, Zbornik radova Vizantološkog instituta 21, Beograd 1982, str. 143—158).

Ruža Čuk si je zastavila nalogo, da celovito prouči in prikaže politične in ekonomske odnose in zveze med Srbijo in Benetkami v 13. in 14. stoletju. Njeno sistematično delo v dubrovniškem, beneškem in kotorskem arhivu je dokazalo, da vzrok za dokaj skromen prikaz teh odnosov v naši in italijanski zgodovinski literaturi ni v pomanjkanju arhivskih virov. Ugotovila je, da je gradiva veliko, da je večinoma neobjavljeno, toda raztreseno v številnih notarskih in kancelarskih serijah omenjenih treh arhivov. Največ neobjavljenega gradiva je odkrila v Historijskem arhivu v Dubrovniku in beneškem Archivio di Stato. Ker je v zadnjem času postal beneški arhiv bolj urejen in gradivo dostopnejše, je prepričana, da bo slika o tematiki, ki jo obravnava, lahko še jasnejša in bogatejša.

Casovna meja njene obravnave sega od začetka 13. stoletja. Začenja se z letom 1205, ko so postali Benečani vrhovni gospodarji Dubrovnika. S tem so postali neposredni sosedje srbske države. Spodnjo mejo pa je postavila na konec 14. stoletja, ki označuje čas, ko so Benečani prevzeli mesta Balšičev v Zeti. S tem so se utrdili na južnem delu zahodne obale Jadranskega morja. Njeno delo predstavlja nov pogled na balkansko politiko beneške republike v omenjenem razdobju.

V prvem delu, ki je dokaj obsežen, obravnava politične odnose med Srbijo in Beneško republiko. Politične odnose deli na šest poglavij in jih kronološko razvrsti. Pregled temelji na znanih dejstvih, vendar ji je uspelo dodati mnogo lastnih pogledov in ocen. V prvem poglavju se dotakne političnih povezav med Srbijo in Benetkami v obdobju od Štefana Provenčanega do Uroša I. Vse do Dušana Silnega so imeli primorski predeli velik pomen za politični in ekonomski razvoj Srbije. Ker je Štefan v zunanji politiki našel oporo v Bizancu, brat Vukan, ki je uravljval Zeto, pa se je orientiral proti katoliškim deželam zahoda, je prišlo med njima do spora. Ker se je v IV. križarski vojni dvignila moč Benetk, se je Štefan približal zahodu, to se pravi rimski kuriji in končno tudi Benetkam. To zvezo je potrdil s poroko z Ano, vnukinjo doža Enrika Dandola. Posebno pozornost posveča Ruža Čuk sporom med barsko in dubrovniško nadškofijo za jurisdikcijo nad notranjostjo Balkana (predvsem Srbijo) in podaja celoten historiat vse do Uroša I. Od začetka 13. stoletja so bile za ta spor zainteresirane tudi Benetke, ker so nastopale kot vrhovni gospodar in zaščitnik Dubrovnika.

Tudi v obdobju vladavine kraljev Dragutina in Milutina v Srbiji so morale Benetke kot vrhovni gospodar Dubrovnika štiti mesto pod Srđem pred napadi s strani Srbije. Odnosi med Benetkami in Srbijo so se z nastopom kralja Milutina zaostri zaradi monetarne politike. Benečani so namreč prepovedali na svojem področju uporabo srbskega srebrnega denarja, ki ga je Milutin koval v vedno novih in novih emisijah, kot plačilnega sredstva. Konec 13. in v začetku 14. stoletja se je Srbija borila z notranjimi in zunanji sovražniki. V začetku 14. stoletja se je proti srbskemu kralju zbrala širša koalicija, ki so jo sestavljali Benetke, Dubrovnik, Hrvati in Zadar. Ni dvoma, da se tudi kralj Milutin ni odrekel davne želje srbskih vladarjev, da bi zasedel Dubrovnik. Tako so morali Benečani posredovati v vojni med Dubrovnikom in Srbijo leta 1313 in od 1316 do 1318. Pri reševanju lokalnih sporov med Srbi in Dubrovčani, ki so se večkrat končali tudi s krvnimi delikti (uboji), je prišlo do nesoglasja med Dubrovčani in knezom-beneškim predstavnikom. Dubrovčani so zagovarjali institucijo »vražde«. Po starih običajih, ki so vladali med Dubrovčani in Srbi, se je kazni za uboj poravnala z denarno kaznijo. Prav tako so Benečani sodelovali pri reševanju spora med bibrirskim knezom Mladenom II. in Milutinom zaradi namere Bibrircev, da osvojijo Hum. Vsi ti politični spori in vojne so škodovali predvsem Benečanom, ker je trpela njihova trgovina v Srbiji.

Tudi v času vladavine Štefana Dečanskega dubrovniško-srbski odnosi niso bili najboljši. Leta 1324 ni bila uspešna beneška diplomatska misija pri srbskem kralju. Benečani pa so izkoristili posredovanje v korist Dubrovčanov na ta način, da so od njih zahtevali, da sprejmejo nekatere beneške zahteve.

V začetku vladave Dušana Silnega so se pojavila nekatera odprta vprašanja v beneško-srbskih odnosih. Akutne so bile zahteve beneških trgovcev, da izterjajo dolgove in dobijo povrnjeno škodo, ki so jo utrpeli na področju srbske države. To je pripeljalo do diplomatskih sporov. Zato je beneški senat prepovedal odhod beneških trgovcev v Kotor. Prekinitev poslovanja beneških in dubrovniških trgovcev v Kotoru je imela slabe posledice za gospodarstvo mesta Kotora in srbsko državo. To je prisililo srbskega kralja in Kotorane na popuščanje. Pozneje, v štiridesetih letih 14. stoletja, ko je dosegel Dušan uspehe pri osvajanju bizantinskih področij, je posebno pozornost posvetil odnosom z Benečani. V Benetkah je nabavljal velike količine orožja in s posredovanjem Benečanom zbiral v zahodnih deželah najemniško vojsko. Ko je proti koncu Dušanove vladave prišlo do borbe med Benetkami in Ogrski za dalmatinska mesta, je Dušan poslal v pomoč odred svoje vojske, ki jo je vodil znani vitez Palman. Kljub dobrim političnim odnosom s Dušanom so imeli Benečani velike težave na gospodarskem področju. Težko so izterjevali dolgove od kotorskih trgovcev, pa tudi car Dušan, ki se je zadolževal pri beneških trgovcih, je zavlačeval z vračanjem dolgov.

Sodelovanje med Srbijo in Benetkami v boju proti Ogrski se je nadaljevalo tudi na začetku vladave carja Uroša I. Benetke so vojno z ogrskim kraljem Ludvikom I. izgubile in 1358 so morale v zadarskem miru prepustiti Ogrski dalmatinsko obalo od Kvarnera do Drača. To je pomenilo spremembo mednarodnih odnosov. Prehod Dubrovnika pod nadoblast Ogrske je predstavljal za Benetke veliko izgubo v ekonomskem in političnem pogledu. Velik del beneškega poslovanja z balkanskimi deželami, v glavnem s Srbijo, se je odvijal preko Dubrovnika ali s posredovanjem dubrovniških trgovcev.

V začetku šestdesetih let 14. stoletja, ko je v srbski državi centralna oblast zelo oslabela in so se pokazali znaki razsula, so se začeli osamosvajati področni gospodarji. Benečani, ki so dobro poznali notranje srbske razmere, so se začeli približevati področnim gospodarjem. Na svojo stran so pridobili Vojislava Vojinovića in brate Balšiče v Zeti. Ti so imeli v posesti področja, ki so bila pomembna za beneško trgovino. Avtorica opozarja, da zaradi pomanjkanja gradiva ni mogoče celovito prikazati odnosa Benečanov do Vuka Brankovića, bratov Dragaš (ti so se po smrti carja Uroša smatrali za naslednike dinastije Nemanjićev), Nikola Altomanovića in Lazarja Hrebeljanovića. Ker se je Dubrovnik znašel v koaliciji nasprotnikov Benetk, je prišlo tudi do prekinitve gospodarskih odnosov. Zato se je največji del trgovskega prometa Benečanov s Srbijo odvijal preko zatskih mest. Največ se zadržji Ruža Čuk pri analizi beneških odnosov z Balšići (Balša II. in Đurađ II. Stracimirović) in ugotavlja, da so si Benečani v drugi polovici 14. stoletja zagotovili na področju od Kotora do Drača svoja oporišča.

V okviru opisanega političnega razvoja odnosov med Srbijo in Benetkami od Štefana Nemanje do konca 14. stoletja sledi Ruža Čuk gospodarskemu udejstvanju beneških trgovcev na področju Srbije. Ugotavlja, da je večkrat prišlo do sporov in prekinitve odnosov, da so imeli težave zaradi izterjave dolgov. Zelo pa so bili Benečani zainteresirani za izvoz srbskega srebra. Do leta 1358, ko je bil Dubrovnik pod beneško dominacijo, se je velik del beneške trgovine s Srbijo odvijal preko Dubrovnika.

V drugem delu avtorica posebej obravnava ekonomske odnose. Podrobno obdela izvoz iz Srbije in posebno pozornost posveti izvozu srebra, zlata, bakra, kož, voska, lesa, surove svile in grobih volnenih tkanin-raše. Ker se za 13. in 14. stoletje v arhivskem gradivu (npr. zadolžnice, trgovske pogodbe, pogodbe o trgovskih družbah) zelo redko omenja konkretna trgovska roba kot predmet poslovanja, je slika seveda precej nepopolna. Zato tudi ni mogla dati vsaj nekaj zanesljive kvantifikacije vrednosti ali količine prometa. Ugotavlja pa, da je izvoz robe iz Srbije po obsegu in vrednosti večji kot uvoz. Glede uvoza v Srbijo se omeji na tkanine, ki so bile zelo iskano trgovsko blago v Srbiji. Zelo intenziven je bil uvoz v času Dušana Silnega, kar kaže na določeno stopnjo blagostanja v vrstah fevdalnega razreda. Kot zelo važen artikel uvoza omenja orožje, med ostalim trgovskim blagom pa sol ter razne obrtne in umetniške izdelke. Zanimivo je, da so Benečani preko trgovske menjave posredovali Srbiji konje. Avtorica skuša ugotoviti, kateri beneški trgovci so se ukvarjali s prodajo posameznih vrst blaga.

Eno od najtežjih vprašanj, vezanih na izmenjavo med Srbijo in Benetkami, so bile carine. Temu, dokaj zapletenemu vprašanju, posveča avtorica posebno poglavje. Carina na robo, ki so jo Benečani v 14. stoletju pošiljali preko Dubrovnika in Kotora v Srbijo, je znašala 1,5 do 2 % vrednosti blaga. Carinjenje blaga se je vršilo na trgih, vendar le za tisti del, ki je bil prodan.

V tretjem poglavju drugega dela knjige obravnava Ruža Čuk poslovne zveze. Pri tem skuša ugotoviti delovanje beneških trgovcev in diplomatskih predstavnikov v srbski državi, v srbskih primorskih mestih, predvsem v Kotoru. Zanima jo tudi bivanje in poslovanje prebivalcev srbskih dežel v tem obdobju v Benetkah. Čeprav je ostalo malo sledi v dokumentih, avtorica navaja, da so bili to predvsem ljudje iz srbskih primorskih mest, ki so prihajali v Benetke kot poslaniki, trgovci, obrtniki, pomorci in hišna služinčad.

V prilogah je avtorica dodala več tabel, v katerih navaja konkretne podatke o izvozu srebra in kož ter uvozu orožja. V naslednjih tabelah so nanizane zadolžitve Kotoranov pri beneških trgovcih v 13. in 14. stoletju (z osnovnimi podatki iz zadolžnic: ime upnika, ime dolžnika, rok vračanja, vsota zadolžitve in marginalne opombe), nadalje zadolžitve prebivalcev Bara, Skadra, Ulcinja, Peći in Brskova. V zadnji X. tabeli je pregled beneških trgovcev, ki so delovali v srbski državi v 13. in 14. stoletju (vsega jih je ugotovila 122). Knjigi je dodan povzetek v angleškem in italijanskem jeziku, pregled uporabljenih virov in literature ter register oseb in krajev.

Knjiga Ruže Čuk predstavlja prvi tovrstni poskus obravnave odnosov srbske srednjeveške države z neko tujo državo. To ji je uspelo predvsem zato, ker je bilo gradivo za relativno dolgo obdobje dokaj lahko obvladljivo.

Ignacij Voje

Julij Titl, **Vodni mlini in mlinarstvo v Slovenski Istri**. Koper: Založba Lipa, 1988. 163 strani.

Zanimiva razprava Julija Titla prinaša vzpodbuden prispevek k poznavanju in proučevanju naše obalne gospodarske zgodovine. Knjiga zajema obdobje skoraj dvestoletnega vzpona in propada mlinarstva, tj. od okoli leta 1800 do konca te dejavnosti v Slovenski Istri, ki ga avtor datira v leto 1970 oziroma 1974, kar iz naslova ni najboljše razvidno.

Opisu mlinarske dejavnosti od pradavnine, ko človek še ni poznal žitaric, je pa že uporabljal mlinarsko tehniko za mletje raznih hranljivih semen, se v razpravi pridružuje opisi vodnih mlinov in mlinarstva v Slovenski Istri, naravne in gospodarske osnove za razvoj mlinarstva, vrste mlinov in njih razširjenost, lokacije, proizvodne zmogljivosti, opis mlinščic, zunanja in notranja ureditev ter delo v mlinu, stranske dejavnosti, o peki kruha in še kaj. Ob tem se nam ponuja zanimiva ugotovitev, da je večina obalnih potokov z značilnim mediteranskim vodnim režimom in naravno geografsko lego čudovito omogočala nastanek in razvoj te starodavne človekove dejavnosti. Še več, tudi ob raznih hudourniških potokih s količkaj stalne vode so postavljali mlina za bližnjo lokalno uporabo, saj je veljalo, da pravih kmečkih mlinov, ki bi mleli le za potrebe lastnikov, v Slovenski Istri ni bilo.

Tako je v dobi, ki si jo je avtor izbral za svojo raziskavo, oziroma, točneje, konec 19. stoletja, ko je tudi zaradi ugodnih gospodarskih razmer, predvsem bližine razvitega srednjeevropskega pristaniškega mesta Trsta, deloval na obravnavanem področju 101 mlin. Na Dragonji s pritoki jih je bilo 46, na Rižani 34, Drnici 7, Osapski reki 4. Malinski 3, Badaševici s pritoki ravno tako 3, s po enim pa so se ponašali Strunjanski potok, Fazan, Rikorvo in Bračan pod Sočergo. Avtor ugotavlja, da so začetki povezani z razvojem mlinarstva v rimskem imperiju, prve zanesljive podatke pa v naši deželi zasledimo konec petdesetih let 13. stoletja, ko se omenja vodni mlin na Strunjanskem potoku. Konec tega stoletja za piransko območje viri omenjajo že petnajst mlinov, ki so obratovali na spodnji Dragonji, Drnici, potoku Fazanu ter na Strunjanskem potoku. V neki listini iz leta 1276 se omenjata na reki Glinščici pri Žavljah dva slovenska mlinarja, Mensislav in Črnigoj.

Na izbiro lokacij za mlina je prav gotovo odločilno vplival pretok vode skozi celo leto. S svojim obilnim kraškimi izviro, t. i. vzročkom, je v tem pogledu prednjačila Rižana. Pomemben dejavnik za nastanek mlinov so nedvomno tudi prometne poti; tako opazimo, da so vsi rižanski mlina razporejeni ob glavni prometni žili med morjem in notranjostjo oziroma proti Trstu. Največji in najpomembnejši mlina so bili ob mostovih čez Rižano in Dragonjo. Za nastanek edinega mlina na veter v Sergaših je bila odločilna ugodna vetrovnost (ki je sicer značilna za našo pokrajino, je pa za uspešno delovanje mlinarstva zadostovala obilna voda) in voda, kajti za ta kombinirani mlin je mlinar pozimi izkoriščal vodno energijo, poleti pa energijo vetra. Pri postavitvi je bilo pomembno, kje reka teče po dolini, kakšna je širina doline in kakšen je prostorski okvir mlinščice in mlina. Tako je npr. na Rižani, ki teče v glavnem ob levem robu doline, večina mlinov na prostornejši desni strani (22 : 12).

Vpliv Trsta je po propadu Beneške republike (1797) povsem prevladal nad prejšnjim beneškim Kopro in ostalimi obalnimi istrskimi mesti. Pod okriljem skupne